

Irodalmi életmegnyilvánulások: az Erdélyi Helikon megalakulása előtt

Azt az időszakot, amely az impériumváltozástól az Erdélyi Helikon megalakulásáig (1926.) eltelt, valóban nevezhetnénk a transzilván irodalom »hőskorának«. A kialakulatlanság irodalmi és világnézeti harcaitól hangoz ez a kor. Folyóiratokkal, irodalmi társaságokkal, kiadóvállalatokkal, irodalmi ünnepekkel és előadó körúttal próbálnak irodalmi életet teremteni, de egyenlőre ez csak részben sikerül. Folyóiratok indulnak, de kettőt leszámítva, nem volt köztük életképes. Régi irodalmi társaságokat igyekeznek modernizálni, azonban ezek a konzervatív talajba ásott egyesületek így sem képesek az irodalmi életbe jelentékenyen beleszólni. Kiadóvállalatok alakulnak, könyvsorozatokat indítanak, de biztos tőke híjján amilyen gyorsan megszületnek, épp olyan hamar el is tűnnek. Az irodalmi élet megteremtését igyekeztek előmozdítani azok az ünnepek is, melyeket magyar írók centennáriumaikor rendeztek, de mindennél határozottabban egyengették ezt az utat azok az előadóközutak, melyeken a nagy erdélyi városoktól a kis székely falvakig fáradságot nem kímélve vettek részt az új irodalom ígéretei.

A) Folyóiratok és napisajtó

Az első évek folyóiratait nem sajátos erdélyi célok vezették megjelenéséhez. Azok az organizátorok, akik az első időszaki lapok élére állottak, maguk sem voltak tisztában azaz az irányító szemponttal, amely egy pár év után kezdett kialakulni. De az az út, melyet

az erdélyi szellem az első folyóirat megindulásától a magyarság új helyzetének tudatosodásáig megtett, szükségszerű volt. Az irányelveknek a fejlődésben kellett kialakulniuk. Tudva azt, hogy különösen az intellektuális pályákon dolgozó magyarságnak jó része az impériumváltáskor kenyér nélkül maradván, gyakran a napi kenyérért lett író, megértjük, hogy ebben a hirtelen íróválevésben mennyire nem alakulhatott ki egyik napról a másikra sajátos erdélyi író-szellem, mikor a történeti erdélyiség korszerű mása sem volt ekkor még tudatos.

A két nagyváradi folyóiratról a Magyar Szó-ról és a Tavasz-ról más kapcsolatban már említést tettünk. Idéztük Tabéry Géza önvallomását is, hogy foglalkozás nélkül maradván a napi kenyérért indította a legelső erdélyi időszaki orgánomot. Azt is megemlítettük, hogy e két nagyváradi folyóirat hasábjain már az új erdélyi literatúrának szinte minden jelentős alakja helyet kapott. Érdekes végig nézni mégegyszer a két lap jelentősebb munkatársainak névsorán s így látni fogjuk, hogy a nagyszerű szerkesztés ellenére mennyire nem volt a mai szempontok szerint igazán erdélyi ez a két orgánus, hogy napvilágot láthatott volna az ország bármely vidékén is. Íme a munkatársak: Ligeti Ernő olyan írásokkal szerepelt itt, melyek nemcsak megjelenhettek volna Budapesten, hanem belefértek volna akár-melyik külföldi folyóiratba is. Berde Mária, aki később az erdélyi természetnek legpompásabb színeit rajzolta meg szimbólikus novelláiban, aki Az én apám c. versében pompás művészi kifejezést adta az erdélyi gondolatnak és egyike volt az elsőnek, ki a román uralom alá került magyarság társadalmi

képét megrajzolta Földindulás c. regényében, ekkor még finom belső érzéseket elemzett s bármennyire komoly, eredeti művész is vezette tollát, mondanivalója a Nyugat generáció individuális világából táplálkozott. Bárd Oszkár, az orvosköltő és drámaíró, aki később szintén eljutott az erdélyi talajba kapcsolódó irodalomhoz, ekkor még azt az európai irodalmat adta, amely az intellektuális író látásmódján keresztül, a budapesti irodalom mindenkefelettségével kapcsolatban magától értetődő volt: strindbergi és ibseni problémák izgatták. Gulácsy Irén a történeti regényben ép úgy, mint a társadalmiban utóbb szintén magáévá tette, legalább is külsőségeiben az erdélyiséget, ekkor még szülőföldjének, Szeged környékének emlékképei zsongtak benne s Mikszáth és Tömörkény hatása alatt írt novellákat. Maga Tabéry Géza, a szerkesztő, aki mind történeti regényeiben (Szarvasbika, Bp. 1924., Vértorony, Kvr. 1929.), mind a kevésbé sikerült allegorikus kisebbségi regényében (A tűzmadár, Kvr. 1926.) mindenestől átélte a transzilvánizmust, ebben az időben még ő is a Nyugat mondanivalóját adta. Mi sem természetesebb, mint hogy Zsolt Béla írásaiból is hiányzott az erdélyi szellem, amelyhez ő később sem jutott el, hisz nem sokára Budapestre költözött. Csak kevesen voltak ennél a két lapnál és szinte kivétel nélkül poéták (Bartalis, Szombati Szabó, Reményik és Tompa), akiknek költészetében már valami új elemet lehetett észrevenni és ez legtöbbször az erdélyi természet árnyalati szépségei. A szerkesztésben sem Zsolt, sem Tabéry előtt még nem voltak sajátos erdélyi szempontok, de a differenciálódott irodalmi életnek már mindketten tudatában vol-

tak. Tabéry így nyilatkozott erről a kérdésről:²⁷ ... szerkesztői elvem, hogy nem annyira európai nívóra, mint inkább arra kell törekednünk, hogy a magyar centrumtól az események kényszere folytán levált területek irodalma meginduljon, ... programmat teljes nyíltsággal hangoztattam: *irodalmi decentralizációt* akarok, mert elszakadtunk Budapesttől. Ki akarom fejleszteni az önálló vidéki irodalmat, mert sorsunkat, örömeinket, bánatainkat Budapestnek jó ideig aligha lesz módjában visszhangoznia.«

A nagyváradi folyóiratok tehát, ha nem is voltak tisztában erdélyi kötelességükkel, de decentralizálódott vidéki irodalmat akartak teremteni s az a kijelentés, amelyet Tabéry mond, hogy »nem annyira európai nívóra, mint inkább arra kell törekednünk, hogy a magyar centrumtól az események kényszere folytán levált területek irodalma meginduljon«, első megszólalása volt annak, ha egyelőre csak lokáliter is, hogy erdélyi irodalomról beszéljünk.

A kezdet másik szimpatikus folyóirat indítása Szántó György nevéhez fűződik. Periszkóp címmel indít képes revüt Aradon. Szántó nemrég került haza a bécsi festőakadémiáról, egész egyénisége át volt hatva a modern képzőművészeti törekvésektől. — Folyóiratának illusztrációs anyaga ezt a szellemet juttatta kifejezésre, az irodalmi részben pedig az európai ízlésű szerkesztő szintén olyan anyagot adott, amellyel az ottani publikum igényeit messze túlhaladta és amelynek élvezéséig nem igen tudott eljutni. Ugyanez az européer jellege volt a nagy intellektusú, Rilke és Baudelaire fordításai révén ismert Franyó Zol-

²⁷ I. m.

tán Aradon megjelent folyóiratának, a Géniusznak, majd az Uj Géniusznak is.

Ahogy Nagyváradon és Aradon, ugyanúgy indultak folyóiratok a többi erdélyi városokban is. Nem időrendi akar lenni ez az ismeretetés, hisz jelentősebb kronológikus különbség alig van az egyes folyóiratok megjelenése között. Egymást követték a lapindítások és bukások Temesvárt, Marosvásárhelyt és Kolozsvárt.

A temesvári *Szemle* c. revű is pár számot ért meg mindössze. Nívóban is alig jelentett ez a vállalkozás sokat, de viszonylag annál komolyabb célkitűzések vezették Marosvásárhely lapindításait. Osvát Kálmán szerkesztette ezeket mind, a Zord idő-t, (ind. 1919.) ép úgy, mint a Kalauz-t és az Erdélyi levelek-et. Állandó pénzügyi zavarai voltak, de a végső-kig mindent megtett rövid idővel egymásután megindított orgánumai fennmaradásáért. A Kalauz-t bizonyos szünet után ismét igyekezett tovább szerkeszteni, de nem sikerült fenntartania egyiket sem. Marosvásárhely minden jelentős tollforgatója és néhány más városból való erdélyi író is dolgozott Osvátnál. A Zord idő-ben kezdték közölni Berde Mária nagyszerű regényét, a Romuald és Andriana-t, mely 1923-ban a Magy. Tud. Ak. Ormódy Amélie díját is megnyerte. Berde másik regényét, a Szent szégyent a Kalauz közölte folytatásokban, de befejezésig itt sem tudtak eljutni. Berdén kívül Antalfy Endre, Balogh Endre, Imre Sándor, Molter Károly, Nagy Emma, Olosz Lajos és Tompa László voltak a marosvásárhelyiek nevesebb munkatársai. Osvát Kálmán legharcosabb szelleme volt az első idők irodalmi életének. Erős kritikával illetett minden dilettantizmust. Az anyagi okok miatt

talán az is oka volt annak, hogy lapjai nem tudtak sokáig életben maradni, hogy maga ellen ingerelt szinte minden embert. Osvát az erdélyi gondolattal sem békélt meg, egyenest szembehelyezkedett vele. Volt azonban munkásságának egy igen komoly eredménye: ha harcot is indított a transzilvánizmus ellen, ő volt az, aki a transzilvánizmus később oly fontos összetevőjére, Románia megismerésére irányította a figyelmet. — Ismerjük meg egymás kulturáját! — volt a jelszava.²⁸

Csupán a fejlődés szempontjából jelentős folyóiratindításokkal szinte egyidőben, röviddel a nagyváradi szárnypróbálgatások után került ki a sajtó alól a kolozsvári Napkelet (három évfolyamot ért meg), melyet erős propaganda előzött meg és anyagilag is biztosabb alapra épített minden előző vállalkozásnál. Tulajdonképpen ennek a baloldali orgánumnak megjelenésével veszi kezdetét az új impérium Erdélyének igazi irodalmi élete. Ez a folyóirat adott alkalmat a konzervatív körök megmozdulására is, melyek az azóta is működő erőteljes folyóiratot, Reményik Sándor szerkesztésében meginduló Pásztortűzet alapították meg. És ez a folyóirat volt végre az, amelynek megjelenésével Kolozsvárra tevődött át az irodalmi élet centruma. A Napkelet élén, mint szerkesztőket, ott találjuk Paál Árpádot, a baloldali politikust és ujságíró, Kádár Imrét a költőt és író, Ligeti Ernőt és Szentimrei Jenőt. A Napkelet áll a szerves erdélyi irodalmi élet legelején, de ő sem tudott még életképes lenni. A Pásztortűz volt az, amely középpontja lett egészen az Erdélyi Helikon megindulásáig az irodalmi életnek és

²⁸ Tabéry: I. m.

biztos szárnyai alá tudott vonni szinte minden erdélyi tehetséget.

S. Nagy László 1915-ben Kolozsvári Szemle c. folyóiratot alapított. 1916-ban Erdélyi Szemle lett a címe. 1920 karácsonyáig szerkesztette S. Nagy László, midőn a Minerva R. T. vette át és 1921 január 9.-én folytatta tovább Pásztortűz címmel. Így kapcsolódott ez a folyóirat a régi vidékies jellegű erdélyi irodalomhoz, fenntartva a tisztos konzervatívizmus hagyományait, de magába szívott valami új szint is, amelyet a többi folyóiratok hoztak be, a Nyugat szelleméből. A Pásztortűz a modern magyar irodalmat is odatűzte zászlajára és ezzel nevelt egy konzervatív, de már Ady generációját is tisztelő olvasótábort. Ez is oka volt, hogy az a publikum, amely nagyvárosi szellemet látva benne, olvasta ugyan az emigránsok cikkeit és a kezdet folyóiratainak radikális szellemét, de állandó kritikával illette, a Pásztortűz szellemében mindenestől megtalálta a magáét és szeretettel karolta fel célkitűzéseit. Annál is inkább, mert az első évfolyamtól kezdve olyan íróktól olvashatott itt, mint Áprily, Balogh Endre, Berde, Gyallay, Makkai, Molter, Olosz, Reményik és Tompa, akiket megismerve, fel kellett hagyni a »nemo propheta in patria sua« babonájával. De nemcsak szépirodalmilag elégítette ki a Pásztortűz a közönséget. Figyelemmel kísérte a külföldi értékeket és állandóan szemmel tartotta az anyaország irodalmát (Ady kérdés, Szabó Dezső stb.). A cikkek egész sora foglalkozott természetszerűleg az erdélyi irodalom kérdésével, részben vitacikkekben, részben tanulmányokban, de az idevonatkozó írások tetemes része még programadási jellegű. A tudományos cikkek és tanulmányok írói között ott találjuk: Borbély Ist-

vánt, Bartók Györgyöt, Buday Árpádot, Csengeri Jánost, Gelei Istvánt, Kristóf Györgyöt, Makkai Sándort, Márki Sándort, Ravasz Lászlót, Schneller Istvánt, Schilling Lajost és másokat. Szerepelt persze, különösen az első évfolyamokban egy pár olyan név is, akik szükségszerűen maradtak meg a régi Erdélyből, de az irodalmi életbe később alig szóltak bele, vagy egy pár kis tehetségű fiatal, akik azután elszürkültek a fejlődésben. Ahogy figyelemmel kísérte a Pásztortűz az anyaország irodalmát, az ezt ismertető cikkek és kritikák mellett gyakran írásokat is közölt az itteni íróktól, sőt helyet adott a többi elszakított területek íróinak is. Időről-időre újabb írók bemutatását is célul tűzte ki. 1922-ben helyt ad a kisebb jelentőségű, de sikereket ért és még idegen nyelvekre is (flamand, lengyel) lefordított Szabó Mária írásainak és szintén ebben az évben kezdenek hozni a fiatal Kacsó Sándor novelláiból. 1923-ban már Tamási Áron elbeszéléseit is megismerhette a Pásztortűz olvasótábor.

A Pásztortűz szelleme, mely az első évek irodalmi szellemébe oly aktívan beleszólt, lassan azután kezdett kiesni a lüktető harcok irodalomból. Viták, melyeket az első években a lap írói egyrészt a Pásztortűz hasábjain, másrészt napilapokban folytattak a Napkelet körül csoportosult írógárdával, kezdenek elsímulni. Reményik két és fél évig szerkesztette a lapot, utána Nyirő József vette át. Ez az idő még továbbra is virágkort jelent. Bartalis János és Szentimrei Jenő nevét ekkor leljük meg a munkatársak között először. De a lap szelleme most már évről-évre a szerkesztők személye szerint változik. 1924. év második felében György Lajos veszi át a lap

vezetését, 1927-től egy négy tagú (Áprily, Gyalay, György Lajos és Reményik) szerkesztőbizottság áll az élen, majd apróbb személyi változások után 1930-ban Császár Károly tanár a szerkesztő. A színvonalat most már csak az egyes munkatársak szelleme próbálja fenntartani. Szentimrei pompás esszéiben gyakran foglalkozik a modern művészet alapvető kérdéseivel és mellette néhány komoly író továbbra is nyomdafestékhez jut, de a Pásztortűz régi szelleme elhalványodik és az egész orgánus most már szinte családias jelleget ölt, de ép ez az utóbbi az oka, hogy az Erdélyi Helikon megalakulása után is megmaradt a létalapja.

A Pásztortűz megindulásával szinte egyeduralmat teremtett az erdélyi irodalomban, de mellette még számos kisebb jelentőségű lappróbálkozás volt, amelyek aztán ép úgy eltűntek a szereplés színhelyéről, mint az ismertetett történeti szempontból mégis fontos folyóiratok. Sipos Iván Május címmel indított napilap formátumú szépirodalmi ujságot Kolozsvárt. Munkatársai között ott volt Osvát Kálmán, Serestély Béla, Finta Zoltán, Nagy Dániel és több jelentős magyarországi író: Füst Milán, Juhász Gyula és Kosztolányi Dezső. Tompa Lászlónak is volt egy hetilapja: a Székely Közélet.

Komoly szerepet töltött be az első időben irodalmilag is néhány, jórészt régi egyházi lap. Jelentősebbek voltak a Kolozsvárt megjelenő Evangélikus Néplap és a Székelyudvarhelyen megjelenő Harangszó. Biztos anyagi alapokon nyugodva folytatta működését az új impérium éveit alatt is mind a kolozsvári ferencesek irodalmi lapja a Hirnök (P. Jánossy Béla szerkesztésében), mind az aradi minoriták Vasár-

nap-ja. (dr. Wild Endre v. minorita rendfőnök szerkeszti). Különösen kulturális szempontból érdemet szerzett magának néhány erdélyi ifjúsági lap is. Még a,z önképzőkörök is szerkesztenek folyóiratokat. A kolozsvári ref. kollégium Gyulai Pál önképzőköre Remény c. indít folyóiratot, 1921-ben a kolozsvári unitárius gimnázium diákjai pedig Előre címmel. Ezt az utóbbit annál is inkább érdemes megemlíteni, mert szerkesztője és megszervezője az a Kemény János volt, aki 1926-ban a marosvécsi Helikon összejövetelek kezdeményezője és ettől kezdve az erdélyi írók évenkénti vendéglátója lett. Az erdélyi ifjúság életében komoly szerepet töltött be dr. Imre Lajos theologiai tanár fő és Kovács Sándor theologus szerkesztésében megindult Ifjú Erdély (1923), mely a közép- és felsőiskolai ifjúság nevelését tűzte céljául. Igyekezett úgy szépirodalmilag, mint cikkeiben nívós számokat adni. Munkatársai közé alkalomadtán bevonta Erdély nevesebb íróit és tudósait.

Kulturális és pedagógiai jelentőségű lapjairól beszélve Erdélynek, nem szabad megfeledkeznünk arról a gyermeklapról sem, amely az örökifjú Benedek Elek szerkesztésében indult meg 1922-ben: a Cimborá-ról. Benedek Elek mellett a legkiválóbb ifjúsági és gyermekírók dolgoztak ide, mint: I. Dienes Jenő, Lengyel Laura és több olyan író, akiknek munkássága elsősorban más területeken hatott: Szentimrei, Berde és Molter. A Cimborának felbecsülhetetlen a jelentősége. Szinte meghatódással beszélnek róla, akik átélték nagy nevelő hatását. Óriási példányszámban terjedt és szinte ez volt a legfőbb eszköz, amely az új uralom alatt felnőtt magyar generáció neveléséről gondoskodott. A Cimborá mel-

lett hasonló értékeket tulajdoníthatunk két néplapnak. Az egyik a Vasárnap c., melynek megindulása Kós Károly politikai törekvésével a Magyar Néppárt megalakításával van szoros kapcsolatban. Benedek Elek szerkesztette egyideig, de a következő évben Szentimrei vette át. Lassan családi lappá lett és nevét Vasárnapi Ujságra változtatta. Ép úgy nem lett hosszú életű ez a lap sem, mint a kezdet irodalmi folyóiratai, de annál biztosabb talajra talált a Magyar Nép c. hetilap, mely Gyallay Domokos szerkesztésében immár a 13. évfolyamát járja. Nagy szolgálatot tesz ez a magyar nép szellemi életében. Elterjedtségére nézve hű képet nyújt az a hatalmas példányszám, amelyben megjelenik. 1926-ban 18.000 példányban került ki a sajtó alól s ez a szám évről-évre csak fokozódott, úgy, hogy 1930-ban már 21.000 drb látott napvilágot. Népies könyvkiadványokkal és népnaptárával is hozzájárult ez az ujság a magyar nép szellemi igényeinek kielégítéséhez. Irányában Ugyanazt a jelleget képviseli, mint a Pásztortűz és ugyanannak a vállalatnak (Minerva rt.) kiadásában is jelenik meg. A Magyar Nép elterjedtségét és hatását csak egy idézettel támasztjuk még alá: »A szolnokdobokai Magyar Párt egyik vezető embere jelenti a lap szerkesztőségének, hogy a vármegye vegyes (magyar-román) lakosságú községeinek román lakosai az iránt érdeklődnek, hogy nem lehetne-e a Magyar Nép-ből román nyelvű kiadást is csinálni? A magyaroknál látják u. i. a lapot és nem könnyen értik meg, holott nagyon szeretnék egészen jól megérteni a benne lévő hasznos tanításokat.«²⁹

²⁹Buday Árpád: »Magyar Nép«, Széphalom, 1929.

A véletlen úgy hozta magával, hogy az erdélyiség hőskorából épp ez a két lap: a Pásztortűz és a Magyar Nép tudott fennmaradni. Sajnos, ugyanúgy, ahogy idők folyamán elavult a Pásztortűz, hasonlóképp nem alkalmazkodott a megváltozott világhoz a Magyar Nép sem. De míg a Pásztortűz befejezve vezető irodalmi hivatását, helyébe lépett az Erdélyi Helikon, a népi érdekek igényeiről nem gondoskodott semmiféle új szellemi közösség.

*

A szellemi termékeket közvetítő folyóiratok mellett nem lehet megfeledkezni a napisajtóról sem. A trianoni béke utáni szellemi határzár, ahogy irodalmi életet teremtett Erdélyben, erős lendületet adott az ujságírásnak is. Ahogy szükséglet lett Erdélyben a magasabb színvonalú sajtóélet, ugyanúgy megélhetést is biztosított olyan embereknek, akik az az új állam berendezkedése folytán állásukat veszítették. Természetes, hogy azok az írók, akiknek az íráson kívül foglalkozásuk nem volt, napilapoknál igyekeztek elhelyezkedni. Mindenütt nagy szerepe van manapság az írók életében a napilapoknak, de kétszeresen így van ez Erdélyben, hisz az Erdélyi Helikon megalakulásáig szellemi frontot igyekeztek ugyan teremteni a folyóiratok, legalább is némelyike, de nagyrészüket honoráriumot nem tudott adni. Négy-öt erdélyi napilap kinötte most a vidékies gyermekcipőt és terjedelemben is, minőségben is meggazdagodva, jelentős színvonalra emelkedett. Elsősorban Kolozsvár lapjaira áll ez, ahol már az új impérium előtt is legnívósabb volt az ujságírás. Komoly lendületnek indult az 1880-ban Bartha Miklós alapítottja Ellenzék, mely hetenként irodalmi mellékletet is adott, sőt művészdélutánok rendezé-

sével is kivette részét az irodalmi életből. Az irodalmi rovatot jóideig Áprily Lajos vezette s a lap szerkesztői között olyan nevet is találunk, mint Kuncz Aladár. Jelenleg Szentimrei Jenő szerkeszti. Az első erdélyi évek idejében, a Pásztortűz és a Napkelet közötti viták korában ennél a napilapnál kaptak helyet a Pásztortűz polemikusai, míg a baloldali Napkelet mellett a román megszálláskor, 1918-ban indult Keleti Ujság állt, mely ellenzéki lapként indult, de 1927-ben más érdekeltség kezébe kerülve, a Magyar Párt hivatalos lapja lett. Harmadik nívós kolozsvári napilap az Ujság, mely még jóval a háború előtti Erdélynek köszönheti indulását, szintén jelentős szerepet játszott belletrisztikus szempontból is. Sőt a szépirodalmi közlések mellett irodalmi problémák tisztázására ankétot is rendezett. Irodalmi szempontból kevés jelentőséggel bír, de általános ujságírói szempontból nézve komoly színvonalat jelent a cionista célkitűzésű, háború után alapított Új Kelet (kezdetben heti, később pedig napilap, szerkeszti Márton Ernő, 1918-ban alakult). A kolozsvári lapok mellett a Brassói Lapok (alap. 1894.) és a Temesvári Hirlap (alap. 1903.) az a két ujság, amely minőségileg és mennyiségben is meggazdagodva egy-egy erdélyi körzetben irányító szerephez tudott jutni. Míg a többi város ujságjai (*Nagyvárad*: Nagyvárad, alap. 1870. Nagyváradai Napló, alap. 1898. *Arad*: Erdélyi Hirlap, alap. 1917. Arad és Vidéke, alap 1872.) bár nívóban szintén emelkedtek, de ekorántsem tudtak az előbbiekhöz méltó hatóerőhöz jutni. — Vessünk egy összefoglaló tekintetet arra a fejlődésre, melyet a román megszállástól kezdve az Erdélyi Helikon megalakulásáig, a folyóirat és lap alapításokkal kapcsolatban az erdélyi iro-

dalomnak u.n. hőskora az organizálódás terén megtett. Hogyan kapcsolódnak be ezek a lap-alapítások az általános fejlődésbe? S mi volt egyetemes jelentőségük az új irodalom útjában?

Erdélynek nem voltak organizátorai, akik a megszállás percében megszervezték volna azt a szellemiséget, amely 1918 és 19 kényszer-decentralizációjakor kiteljesedésre várt. Az erdélyi magyarságnak, az új erdélyi szellemiségnek azok a baloldali emberek lettek első vezetői, akik között volt több emigráns, vagy a budapesti szellemiség mozgékonyabb levegőjéből táplálkozó író. Az sem véletlen, hogy Erdély két első újonnan alapított folyóirata (Magyar Szó és Tavasz) éppen Nagyváradon indult meg. Ez a város volt az, amelyet Adyék is legalkalmasabbnak tartottak a decentralizáció céljaira. A Holnap fiataljainak igaza volt. Innen indult ki a háború utáni erdélyi irodalom is. De mi volt ennek az oka? Nagyvárad lakosságának összetétele ad feleletet a kérdésre. Új szellemi áramlatok befogadására a magyarnál mindig jobban kapó zsidóság jelenti itt az intelligencia fő részét. Ez a szellem lelkesen fogadta A Holnap megjelenését, ebben a légkörben természetes, hogy gyorsan talajra találtak a különböző háború utáni lapalapítások is. Ahogy a nyugatias szellemű Nagyváradon két baloldali szellemű folyóirat jelenti az erdélyi irodalom megindulását, ugyanúgy baloldali írók igyekeztek megszervezni a többi városokban is az irodalmat. Szántó György: Periszkópja, Franyó Zoltán: Génusza, majd Uj Génusza, Osvát Kálmán folyóiratai, Paál Árpádék Napkeletje, az új alapítású napilap : a Keleti Ujság mind a baloldaliaktól megszervezett vállalkozások voltak. Erdély iro-

dalmi életének ezek a megmozdulások adták az indítást s mint erre már utaltunk: részien ezek közvetítették az indító stílusformát az erdélyi literaturának, a Nyugat szellemét is.

E vállalkozások nélkül talán létre sem jött volna az új erdélyi irodalom, vagy talán sokáig abban a vidékies mederben folydogált volna, mint azelőtt. Ezek a vállalkozások tudatosították a konzervatív köröket. A Napkelet megindulásakor indult a Pásztortűz, a Vasárnap, c. néplap indulására ríposztozott a Magyar Nép s végül ezek a konzervatív megmozdulások kerültek ki győztesen a kialakulásból, mert magukba igyekeztek olvasztani mindazt, ami a Nyugat szelleméből a konzervativizmusba belefért. Ez a konzervativizmusba szublimált modernség jobban megfelelt, sőt bizonyos új levegőt jelentett az olvasótábornak, amely még a régi mentalitásban nevelkedett, mint a minden átmeneti stáció nélküli radikális szellem. A radikálisoktól tudatosított erdélyi irodalom így talált két életképes organumra az irodalmi Pásztortűzben és a népi pedagógiát szolgáló Magyar Népben. Lassan az erdélyi irodalmi szellem haladt egy bizonyos fokú kiegyensúlyozódás felé. A régi-radikálisok jó része lemondott az első évek célkitűzéseiről, közeledve azokhoz, akikkel kezdetben világnézeti és irodalmi csatározásokat folytatott. Szükségszerűen haladtak az u. n. erdélyi gondolathoz, amely határozottan foglalta magába a vallások, világnézetek és társadalmi osztályok kiegyensúlyozottságát, beletorkolva a transzilvánizmus tipikus termékébe, az 1926-ban megalakított Erdélyi Helikonba. Ez a kiegyensúlyozottság nem jelentett elszíntelenedést. Maga az Erdélyi Helikon sem akarta ezt, de gondoskodott erről az 1926-ban megindított Korunk c. folyóirat

is, amely maga köré gyűjtötte a radikalizmusnál kitartott erdélyi írókat. Állandó kritikával illette az erdélyi irodalmat, később magát az Erdélyi Helikont is. De a Korunk elsősorban szociológiai folyóirat, szépírókat csak lassan tudott kitermelni s mivel munkatársainak jó része nem Erdélyben élt, az élő irodalomban szerepre alig vállalkozhatott. Erdély minden igazi tehetsége egyelőre az Erdélyi Helikon köré csoportosult, s a kibontakozás kora után ebben a mindennemű kiegyensúlyozottságot jelképező szabad írói csoportban termelte ki mindmáig legnagyobb és legtipikusabb értékeit.

B) Irodalmi egyesületek-, estélyek-, előadókörútak-, ünnepek

Azokon a területeken, amelyeket a románok megszálltak, öt nagyobb irodalmi társaság működött a háború előtt. Kolozsvárt az Erdélyi Irodalmi Társaság, Marosvásárhelyt a Kemény Zsigmond Társaság, Nagyváradon a Szigligeti Társaság, Aradon a Kölcsey Egyesület és Temesvárt az Arany János Társaság. Közülük a Kemény Zsigmond Társaságnak van a legnagyobb múltja. 1876-ban alakult Tolnai Lajos kezdeményezésére, aki ref. lelkész volt ekkor Marosvásárhelyt. Az irodalmi társaság céljai ezek voltak: 1. a régi és újabb székely-magyar nyelvi sajtóságokat és népköltészeti termékeket felkutatni és összegyűjteni. 2. Szépirodalom körébe tartozó dolgozatokat kiadni s a társaság jelesebb munkáiból nyilvános felolvasásokat tartani. 3. Régi és újabb jelesebb szépirodalmi és nyelvészeti műveket hozni nyilvánosságra, illetőleg azok megjelenését elősegíteni. 4. A törekvő ifjúságnak

az irodalom terén pedig vezetője, bátorítója óhajtott lenni.³⁰ Tolnai agresszív egyéniségének igen sokat köszönhetett ez a társaság. Ő alapította meg az Erdélyi Figyelő e. szép-irodalmi lapot (1879.), mely hivatalos hetilapja lett a társaságnak. Dolgoztak Tolnai lapjában: Arany János, Lévay József, Rudnyánszky Gyula, Szász Károly, Reviczky, Mikszáth és még számos magyarországi és erdélyi író. A szépen induló egyesület azonban rengeteg hánykódáson ment keresztül. Tolnai Lajos érdekes és minden kispolgáritól irtózó egyénisége nem tudott a vidékies város szellemével összeférni. Marosvásárhelyen léte alatt rengeteg herce-hurcán ment keresztül s mikor 1885-ben Pestre költözött, csak fokozódtak azok a munkaszünetek a társaság életében, amelyek azelőtt is megvoltak. 1896-ban Peteli István volt az elnök, de rövid idő múlva Kolozsvárra költözött és ezután nem tudott a Kemény Zsigmond Társaság igazán magas nivóra emelkedni. Apróbb állomásokat leszámítva, vidéki szinten mozgott, de hisz komoly egyetemes szempontból is jelentős írói éppúgy nem voltak Marosvásárhelynek, mint egész Erdélynek. Még azt a célkitűzést sem tudta megvalósítani, amely alapszabályai szerint a társaság egyik lényeges szempontja volt: székely népköltési gyűjtés. — Nem tudott magasabb színvonalra emelkedni az 1888-ban Kolozsvárt megalapított Erdélyi Irodalmi Társaság sem, melynek megalakulása előtt arra gondoltak, hogy a Kemény Zsigmond Társaságot helyezik át Kolozsvárra és a Marosvásárhelyt lerakott szellemi tőkéből építenek Kolozsvárt irodalmi egyesületet. Nem lehet célünk az Erdélyi Iro-

³⁰ Vö. Hofbauer L.: Vidék irodalmi társaságok története, Bp. 1930.

dalmi Társaság történetének ismertetése, annál inkább sem, mert az Erdélyi Irodalmi Társaság éppúgy, mint a többi hasonló célú egyesület szinte semmi kapcsolatot nem jelent a decentralizálódott erdélyi irodalommal. De a mi szempontukból sem érdektelen megemlíteni, hogy a társaság 1908—1913-ig működő folyóiratában, az Erdélyi Lapokban már dolgozott a mai Erdélynek két neves írója: Berde Mária és Gyallay Domokos, sőt a lapot egy ideig Kisbán Miklós szerkesztette. — A többi irodalmi társaságok kisebb célkitűzései talán jobban megtalálták tennivalójukat, éppen a szerényebb, de tisztos programadás következtében. Az aradi Kölcsey Egyesület megalapításával mindenestől közművelődési egyesületet óhajtottak létesíteni. Az alapszabályok szerint a nemzeti közműveltség és a magyar nyelv terjesztése (román és német lakosok között), a hazai irodalom és művészetek pártolására és terjesztésére egyesültek.³¹ Könyvtárt állítottak fel, régiségeket gyűjtöttek, ásatásokat végeztek a megye területén, alapítottak és nagy anyagi áldozattal fenntartottak a megye idegen ajkú községeiben magyar iskolákat, ia német és román falukban ifjúsági dalárdákat szerveztek, gondozás alá vették a megye területén található történelmi emlékeket (glogováci őt-halom, solymosi vár stb.), rendeztek díjmentes oktató előadásokat az alsóbb rétegek számára.³² Az aradiak érezték, hogy saját kebelükből nem tudnak igazi írói értéket adni, meghívták ezért előadások tartására a magyar irodalom több reprezentáns alakját (Endrödi, Jókai, Kóbor Tamás, Reviczky, Tömörkény stb.). Tartottak tudományos előadásokat, sőt

³¹Vö. Hofbauer: I. m.

³²Vö. Hofbauer: I. m.

tudományos munkákat ki is adtak. Endrődi Sándor szervezésére létrejött nagyváradi Szigligeti Társaság (1892.) is hasonlóképpen a nemzeti közművelődés fokozására alakult. Tagjai között a Nagyváradon élő írók és újságírók egész sora szerepelt. Nem érdektelen megjegyezni, hogy ezek között volt Ady Endre, Szabó Dezső és Zilahy Lajos is. Ady többször szerepelt a műsoron költeményeivel, sőt hírlapírói tevékenységéért 1903-ban 200 korona jutalomdíjat is nyert és ugyanebben az évben verseskötete kinyomtatásához 100 koronát adományoztak neki. Elsődleges feladatának tűzte ki ez a társaság a Szigligeti kultusz ápolását is, amelynek hűségesen eleget is tett. — A temesvári Arany János Társaság is (alap. 1903.) az Arany kultusz ápolására jött létre elsősorban, de határozott programjába vette az irodalom és nyelvművelést is. Azonban sem az első, sem a második célnak nem tudott olyannyira eleget tenni, mint az előző két egyesület. — Az említettek mellett a szatmári és nagykárolyi Kölcsey Egyesületek még azok az irodalmi társaságok, amelyek legalább is címleges említésre méltók.³³

Ezek az irodalmi társaságok — még a komoly életet élők is —, nem az irodalmi élet fejlesztésében, inkább az általános közművelődés terén szereztek maguknak érdemet. Magától értetődik ez, hiszen abban az időben keletkeztek s abban az időben éltek életüket, midőn még minden vidéki tehetség Pest felé törekedett. Ha volt is e társaságok tagjai között átmenetileg egy-egy nagy írótehetség, legtöbbszörük, mihelyt megnyílt számára az út, Pestre ment. Ady Endre, Szabó Dezső, Zilahy

³³ Az erdélyi Múzeum Egyesület tudományos jellegű intézmény lévén, másutt kerül majd sorra.

Lajos csak átmenetileg voltak Nagyváradon, Endródi Sándor nagyváradai reáliskolai tanárként rakta le a Szigligeti Társaság alapját, de a munkakezdekor már Pesten volt. Tolnai Lajos sem maradt sokáig Marosvásárhelyt. Nem tudott megbékélni a cimboráskodó, eszem-iszom vidéki légkörrel, Pestre költözött. Igaz, hogy az ő különös egyénisége a főváros társadalmába sem volt képes beilleszkedni. — Erdélyben egy tömeg féltehetség, egypár félbemaradt talantum maradt, mint pl. a sokat elparentált nagytehetségű Beteli István. Vidéki volt ez az irodalom, vidékiesek maradtak az irodalmi társaságok is.

*

A megváltozott háborúutáni viszonyok közepette, mint meglévő kész testületek azonban egyenest kötelességüknek tartották ezek a társaságok, hogy ne csak alkalmazkodjanak az új körülményekhez, hanem irányító szerepet is vállaljanak. Minden lehetőet megtettek a maguk újjászervezése érdekében. Az irodalom fiatal reprezentánsai köréből új tagokat hívtak meg. Pályatételeket tűztek ki. Előadóesteket rendeztek. Szóval mindent megkíséreltek, hogy vezető tényezői legyenek az új irodalmi életnek. De nem így lett. A kezdet első napjaiban egyáltalában nem szólhatott bele ilyesféle intézmény az irodalom kialakulásába. A román hatóságok kétségbe vonták jogi személyiségüket s csak hosszas huza-vona után sikerült biztosítaniok a működés lehetőségét. Ülések és estélyek rendezése körül később is igen sok akadályokba ütköztek. Az Erdélyi Irodalmi Társaságnak még 1925-ben is valóságos harcokat kellett vívnia ülései engedélyezéséért. (Ezek a hatósági ellenszegülések szinte napjainkig élnek tovább.) Mégsem ezekben rejlik

az oka, hogy nem lehettek szervezői ezek az egyesületek Erdély irodalmi élcsapatának. Hiába igyekeztek irányító szervvé átalakítani, kulturális szempontból azelőtt kétségtelenül jelentős egyesületeiket, hiába vették fel tagjaik sorába a fiatalokat, nem a fiatalok törekvései adtak irányt a társaságok életének. Az ő mi-voltuk már egész más jellegű volt, hogysen az irodalmi társaságok akadémisztikus formalizmusába belefért volna. Azok a tisztas öreg írók voltak az élen ezeknél a társaságoknál, akik a régi Erdélyből most aktív literátorrá lettek, a főispánok, alispánok légköré-hői. A régi erdélyi irodalom idejében legtekin-télyesebb egyesületnek az impérium utáni újra-élesztett Erdélyi Irodalmi Társaságnak élén Dózsa Endre, Kolozsmegye volt alispánja, képviselő, cs. és kir. kamarás áll, aki fia az iroda-lomtörténetből jól ismert Dózsa Dánielnek. Maga Dózsa Endre jelentős közigazgatási mun-kája mellett irodalommal is foglalkozott. Há-rom nagyméretű regénye (Tiéd a hatalom, 2 k. Bp. 1893., Cine-Mintye, 3 k. Bp. 1903., Czinka Panna, 2 k. Kvr. 1913.) megjelent még a világ-háború előtt, visszaemlékezéseit pedig (Régi jó és zord időkől) már az új impérium évei alatt adta ki. (Kvr. 1927.) A nagyműveltségű, irodalomkedvelő dilettánsok közé tartozott, tipikus alakja a háború előtti vidékies erdélyi írónak. Dózsa Endre századforduló előtti szem-lélete új tagok bevonása mellett sem volt képes valóban mai szellemet adni a társaságnak. — Valamivel frissebb szellem volt a maros-vásárhelyi Kemény Zsigmond Társaságnál. Marosvásárhely kisebb város lévén, nem ala-kultak ki itt olyan mértékben, mint Kolozsvárt irodalmi csoportok és a tehetséges íróknak az a sora, amely itt élt, szinte kivétel nélkül

helyet kapott és irányító szerephez is jutott a társaság életében. Marosvásárhelynek az első években igazán reprezentatív írógárdája volt. Konkrétabb bizonyítékot nem is lehet annál felhozni, mint az u. n. Irodalmi Olimpiásznak eredményét. Janovics Jenő, a kolozsvári színház igazgatója és Szentimrei Jenő kezdeményezésére 1922-ben 4 város (Nagyvárad, Marosvásárhely, Arad és Kolozsvár versenyen kívül) íróinak részvételével irodalmi olimpiászt rendezett az Erdélyi Irodalmi Társaság Kolozsvárt. Janovics az írók rendelkezésére bocsájtotta a színházat, ahol egymásután mutatkoztak be a négy város írói. Egyéni elsőséget Marosvásárhely programjából Osváth Kálmán, az aradiakéból Szombati Szabó István, Nagyváradéból pedig Tabéry Géza nyerte. A városok csoportversenyére kitűzött, Janovics adományozta ezütkupát a vásárhelyiek vitték el. Mint csoportgyőztesnek, Marosvásárhelynek kellett volna megrendeznie a következő olimpiászt, — a Janovics kupa vándorszerűen lévén —, azonban az olimpiászok további rendezése végleg elmaradt. Ez az írócsoport 1919-ben Ostvát Zord Idő-je köré csoportosult, majd ugyanezt a folyóiratot 1920-ban a Kemény Zsigmond Társaság vette át. Ezzel a lapátvétellel szükségszerűen lett jelentősebb szerepe a Kemény Zsigmond Társaságnak is. A Zord Idő azonban nem volt hosszú életű. Bukásával a marosvásárhelyi írók, legtöbbje ugyan kezdettől fogva is munkatársa volt —, teljesen a Pásztortűz zászlajához csatlakozott. A Kemény Zsigmond Társaság viszonylagos jelentősége ezzel aztán újra lehanyaglott, bár ez volt az a társaság, amelynek később is maradt bizonyos jelentősége, Marosvásárhely írógárdájának erős támogatásával. Élén Kemény János

áll. Ez volt az az idő, midőn az irodalmi élet Kolozsvárra kezdett áthelyeződni. A Kemény Zsigmond Társaságnál és az Erdélyi Irodalmi Társaságnál is jóval kisebb szerepe volt a szellemi életben a többi egyesületeknek. Azok a társaságok, amelyek Trianon előtt közművelődési szempontból jelentős munkát végeztek, most az irodalomba akartak bekapcsolódni. Ezen a téren azonban nem végeztek jelentős munkát, viszont mint közművelődési tényezők is megszűntek hatni, mert alig tudtak ráébredni arra, hogy míg azelőtt a román és német lakosok között a magyar nyelv és kultúra fejlesztése volt a feladatuk, ma a magyarság kisebbségi helyzetbe kerülésével más tennivalók állnak előttük.

Ha olyan csekély beleszólása is jutott az irodalmi társaságoknak a szellemi élet fejlődésében, mégis mi volt az a jelszó, amely az irodalmi társaságok hagyományának tehetetlenségi nyomatékán felül, zárt formalizmusuk ellenére is fenntartotta őket s mi az, ami létüknek történeti jelentőséget ad? A legelső időkben, midőn az irodalomnak már komoly értékei voltak, kiváló költők és írók alkotásai láttak már napvilágot, egy nem volt még akkor: lelkes olvasótábor, irodalmi érdeklődés. Az irodalmi társaságok munkája, ha sok hivatalos akadály gördült is eléje, előadások és irodalmi estélyek rendezésében kulminált. Ez a konvencionálisnak tetsző életmegnyilvánulás, — ami valóban az irodalmi társaságok örökölt hagyománya volt, — ad mégis történeti értéket működésüknek. Ezek az előadások és irodalmi estélyek közönséget toboroztak, irodalmi érdeklődést ébresztettek és mintha olvasótábort is neveltek volna a lendületnek induló könyvkiadás számára. A fejlődés során aztán ez a

jelentőségük is megszűnt és hogy később is fennálltak, ez már igazán csak az irodalmi társaságok hagyományos életerejének köszönhető. Pedig még a háború után is születtek irodalmi társaságok. 1919-ben alakult Nagyváradon az Ady Endre Irodalmi Társaság, majd később az aradi Ady Társaság, mintegy kifejeződései annak a hatalmas Ady áramlatnak, mely az erdélyi irodalomban kezdettől fogva elhatározó jelentőségű volt és nyoma, ha felszívódva is még ott van a jelen törekvéseiben is. De maguk ezek az új társaságok a megalakulás óta semmi életjelt nem adtak magukról.

*

Kialakult irodalmi életben a matinék és irodalmi estélyek közönsége a nyomtatott betűn keresztül a rég ismert írókkal került közvetlen kapcsolatba. Üdvözlő tapsai olyan szellemi nagyságoknak szóltak, akiket könyveiken keresztül már régen tiszteltek és megbecsültek. Erdélyben más volt a helyzet. Valósággal gyermekkorát élte még a könyvkiadás, csak nagyritkán kopogtatott még be a publikumhoz az erdélyi könyv, midőn szerényen — körülvéve néhány régen is emlegetett névvel — addig még alig hatott tehetségek jelentek meg a dobogódon. Nem állt mellettük a könyvkiadó kiabáló reklámja, maguk szolgálták alkotásaik eleven erejével a nélkülözött kiadói reklámot és ugyanakkor maguk készítették elő az érdeklődést arra, hogy későbbi könyveiket már mint ismerős író munkáját üdvözölje a közönség. Mint a törökdulás idején Tinódi, úgy jártak városról-városra, Kolozsvártól a kis székely faluig. Nem is a hivatalos irodalmi társaságra gondolok elsősorban, amelyek jórészt saját székhelyükön, saját városukban rendeztek előadásokat, inkább

azokra, amelyeket újonnan összeállt írói csoportok rendeztek. A Pásztortűz gárdája egyenest előadókörútakat rendszeresített. S még inkább gondolok azokra a kisebb irodalmi egyesületekre, amelyek egy-egy nagyszerű szervezővel az élen járták be Erdély városait. Mindenekelőtt az ősz Benedek Elek székely írócsoportjára kell itt hivatkoznunk. — Valóságos szizifuszi munka volt, amit ezek az íróemberek végeztek. — Nemcsak a román hatóságokkal folyt mindig újrakezdődő küzdelmük, akik sorra cenzurálták a programot és egymásután akadályozták meg a már előkészített estélyek megtartását, hanem folyt az író magánéletében is, kiknek az egyetemes kultúrcélon felül létkérdéssé vált az irodalom. Benedek Elek az egyik előadókörútjuk alkalmával Kolozsvárt és Tordán felolvasott bevezetésében írta: » Azok a fillérek, amik ma este itt összegyűltek és holnap Tordán összegyűlnek: két célt szolgálnak. Az egyik cél az, hogy hagyhassanak itthon az én fiaim egy kevés pénzt az asszonyoknak, a másik, hogy vándorolhassunk tovább kisvárosról-kisvárosra, nagy faluról nagy falura, ahol úri renddel egybekeveredő fejkendős asszonyoknak és fehérharisnyás férfiaknak mesélnek, dalolnak, szavalnak, s így mennek, mendegélnek tovább, tovább ... «³⁴ Erdély magyarsága kötelességének érezte az írók felkarolását, egy-egy ilyen estély nem csekély társadalmi eseményé szélesedett, s valóban jelentett egy kis anyagi segílyt is a szereplőknek. Viszont az estélyek színvonala is általában olyan fokon volt, hogy méltán elégíthette ki a publikum legmagasabb igényeit is. A Pásztortűz előadásain gárdájának java szerepelt (Sipos Domokos, Molter

³⁴ »Erdélyi sors«, Hid 1928.

Károly, Tompa László, Reményik Sándor, Berde Mária, Olosz Lajos, Makkai Sándor, Gyallay Domokos) s a kezdet sokat szereplő, de ma már elhalványodó literátorai (Walter Gyula, Pálos István, Finta Gerő, Farczady Sándor, Halmágyi Samu, Mihályi László és mások). 1922 május 6-án tartotta első előadását a Pásztortűz Székelyudvarhelyen és ettől kezdve gyakran szerepeltek mindenfelé: Kolozsvárt, Sepsziszentgyörgyön, Székelykeresztúron, Dicsőszentmártonban, Marosvásárhelyen és másutt. Valóságos missziós hivatást érezve vezette a maga kis írócsoportját az öreg Benedek Elek, akit a székelység az egyetemes magyarságnak adott és most újra visszatért szülőföldjére. »Most pedig a fehér hajú dalnok sietve siet, repülve repül haza, leborulni ennek a szomorú földnek a keblére.« Irja a hazatérő öreg.³⁵ — »Talán jut egy sírhely néki a falu temetőjében ...« Alig van magyar író, aki a székely világot olyan hathatósan vitte volna bele azelőtt az egyetemes magyar köztudatba és ha most csak halni is tért haza, kevés olyan ember volt, aki annyit tett volna az új impérium alá került Erdély magyarságáért, az új erdélyi írókért, mint éppen ő. Kezdve Cimborac. gyermeklapjától a székely írók megszervezéséig. Látszólag kicsiny, méltányolni alig szokott szervezőmunka volt ez, de valójában, midőn »az Uccán maradt székely írók élére állt«, olyan gárdát hozott össze, amelynek tudatos munkájával Erdély legmélyebb értékei bontakoztak ki: Tamási, Nyirő, Szentimrei és Kacsó Sándor. Ha Benedek Elek nem lett volna, talán sok erdélyi érték parlagon marad, nem lehetett volna azzá, amit ma jelent Erdélynek és az egész magyarságnak.

³⁵ »Székely népballadák«, Bp. év n. Bevezetés.

Ehhez a korhoz fűződik a legszimpatikusabb erdélyi jelenségnek, a pompás szavalóművésznőnek, N. Tessitori Nórának szereplése, aki, mint ezek a vándorlói írótroppok, járta Erdélyt, gyakran hétről-hétre szavalt más és más városban: Adyt, Babitsot, Petőfit, a székely népballadákat és az új erdélyi költöket adva elő. Szavalni sohasem tanult, de hatalmas tehetsége felbecsülhetetlen szolgálatot tett az irodalomnak és a közönség irodalmi nevelésének. 1918-ban a Kelet Irodalmi és Művészeti Társaság³⁶ matinéján mutatkozott be először, de jelentőségre csak az Impérium alatt jutott. 1925-ben három hónap alatt 30-szor lépett nyilvánosság elé. Tessitori »térítő út«-nak nevezte szerepléseit³⁷ s valóban sok volt ezekben az előadásokban a misszionárius hivatást-érzéséből. Azt hiszem, nem tévedünk, ha Tessitori Nórának is tulajdonítunk jelentőséget abban, hogy Ady már a legelső években mindenestől bekerült az erdélyi magyar köztudatba.

Az ilyenfajta irodalmi esték természetesen folytatódtak az Erdélyi Helikon megalaku-

³⁶ 1917-ben Deák Albert kvr-i ügyvéd-író friss erőket igyekezett bejuttatni az Erdélyi Irodalmi Társaságba. Terve a Társaság konzervatívjai miatt meghiusult. Ekkor vetették fel a Kelet Irodalmi és Művészeti Társaság eszméjét. 1918-ban valóban meg is alakultak, a tisztikar élén, mint díszelnök Jékey Aladár állott, a többi tisztséget Deák Albert, Kovács Dezső, Janovics Jenő, dr. Lukács Húgó, S. Nagy László és Walter Gyula töltötték be. Még ebben az évben két matinét is rendezett a társaság, de mint annyi trianon-előtti próbálkozás, ők is kátyuba jutottak a kezdetkeztén. (Vö. S. Nagy László: »Az erdélyi irodalmi küzdelmek hőskorából«, Lira 1926.)

³⁷ Tabéry: I. m.

lása után is, sőt lassan már átlépték Erdély határait és jelentősebb részük most már a Helikon irányító szempontja nyomán működik.

Az első korszak irodalmi életmegnyilvánulásaihoz tartoznak azok az ünnepségek is, amelyeket nagy magyar írók emlékére rendeztek. Az országos Petőfi ünnepségekkel egy időben Erdélyben is rendeztek Petőfi ünnepeket. Az elsőt Dicsőszentmártonban tartották, ahol Sípos Domokos mondott emlékbeszédet. Szinte minden város kivette részét a megemlékezésből. Nyilvános ünnepségek mellett a sajtó is megemlékezett Petőfiről. Az irodalmi lapok Petőfi számot adtak ki, Petőfi kiadványok láttak napvilágot. Az Erdélyi Irodalmi Társaság titkárával, Kiss Ernővel kiadatta Petőfi költeményeit (Dicsőszentmárton, 1923). Jelentős darabokkal bővült az erdélyi Petőfi irodalom, amelyek között sok volt az egyszerű kinyomtatott ünnepi megemlékezés, de nem egy tudományos igényű alkotás is. Csergő Tamás marosvásárhelyi tanár: Petőfi emléksorok címen albumot szerkesztett (Marosvásárhely, 1923.). Halász Gyula brassói tanár: Petőfi Sándor élete és halála c. népszerű életrajzot írt. Benedek Elek az ifjúság számára írt könyvet (Petőfi, Dicsőszentmárton, 1922). Oláh Ferenc színművész: Petőfi és a szinpad c. adott ki könyvet (Kvr. 1923.) Szöcs Géza tanulmánya Eminescu és Petőfi között vont párhuzamot (Gyergyószentmiklós, 1923). Míg Jánossy Béla: Petőfi c. könyvet adott ki s Kristóf György: Petőfi és Madách tanulmányok c. nyomtatott ki 16 értekezést (Kvr. 1923). A román lapok is méltatták Petőfi nagyságát, sőt a bukaresti Adeverul is foglalkozott vele irodalmi mellékletében és jelezte, hogy Goga és Josif már sokat fordítottak tőle. A román sajtó részletes

ismertetései mellett igen. jelentős, mint hivatalos kiadvány Josif Popovici munkája: Alexandru Petőfi (Bukarest, 1923). Szerzője a budapesti egyetemen volt magántanár.

Kisebb, de méltó pompával ünnepelték meg Jókai születésének 100. évfordulóját. Ünnepségek voltak ekkor is; hírlapi cikkek és Jókai kiadványok jelentek meg. Kristóf Gy.: Bokréta Jókai Mór műveiből c. válogatott gyűjteményt adott ki Jókai novelláiból, a Magyar Nép könyvtárában. Szintén Kristóf Györgytől két Jókai könyv: Jókai Mór élete és művei (Kvr. 1925) és Jókai napjai Erdélyben (Kvr. 1925). Az első kibővítve, az akkori kultuszminiszter, Lepadatu támogatásával románul is megjelent. Ezeken kívül érdemes még megemlíteni Nagy Sándor könyvét (Jókai, Brassó 1925.) és Borbély István emlékbeszédét (Jókai emlékezete, Kvr. 1925).

A két nagy centennáriumon kívül minden nagy magyar író emlékét megünnepelték (Madách, Vajda, stb.), de mindez természetes, hisz az erdélyi magyarság ha el is szakadt az anyaországtól, magyar szellemiségének tudatát nem veszítette el.

A sokféle ünnepség közül érdemes még kiemelni azt a nagyméretű Ady ünnepélyt, amelyet 1924 júliusában tartottak. Ady szüleinek aranylakodalma alkalmából (július 20). Zilahon templomi ünnepséggel kezdődött, ahol Szombati Szabó István lugosi költő-pap beszélt (megjelent Dóczy—Földessy: Ady Múzeum). Utána a színházi hangversenyen Kuncz Aladár mondott emlékbeszédet. 24.-én pedig Ady restaurált érmindszenti szülőházán leplezték le az első Ady emléktáblát (Kós Károly tervezte). Az ünnepségeken a román kormány is képviseltette magát. Minulescu a kultuszmi-

nisztérium nevében beszédet is mondott, mintegy dokumentálva, hogy minden politikai diszszonancia ellenére, a legyőzött nép kulturális értékei előtt meghajol a román nemzet.

C) Könyvkiadás

Az erdélyi könyvkiadás kezdeteiről szólva,, kb. ugyanazok a szempontok merülnek fel, mint az irodalmi élet más megnyilatkozásainál. Rengeteg szervezetlen kísérlet, legalább anynyi, mint folyóirat, de ahány folyóirat-bukás, ugyanannyi könyvkiadói csőd. Megszervezetlen magánvállalkozások ezek a kiadóvállalatok nagyrészt, amelyek külön-külön az erdélyi publikumnak csupán egy-egy kis csoportjára, egy piciny előfizető gárdájára számítanak, de nagyobb közösségre támaszkodó kiadóvállalat ép úgy nem jön létre az első időben, mint folyóirat. Magától értetődik, hogy a könyvkiadás-később indult meg, mint a folyóiratok és maga az irodalom. Már volt erdélyi irodalom s könyvkiadásról még alig beszélhetünk. A kezdet első állomásánál a megjelent szépirodalmi munkák szinte jórészen az írók saját kiadásában láttak napvilágot, nagyrészt versfüzetek, vagy pár ivnyi novelláskönyvek.

A hivatásos, megszervezett könyvkiadás lassú kibontakozása ellenére szinte bámulatos az az emelkedés, amelyet az erdélyi könyvek statisztikai adatai igazolnak a háború előtti erdélyi könyvnyomtatáshoz viszonyítva.³⁸ —

³⁸ Vö. György L.: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája (1919—24) Kvr. 1925. Gy. L.: Az erd.-i m. ir. bibl.-ja. 1925, Erdélyi Irodalmi Szemle 1926. Ferenczi M.: Az erd.-i m. ir. bibl.-ja 1926, E. I. Sz. 1928. F. M.: Az erd.-i m. ir. bibl.-ja 1928. Pótlásokkal az 1919—28 évekről, E. I. Sz. 1929.

1913-ban, az utolsó békeévben ugyanannyi könyv jelent meg azon a területen, amely most Romániához tartozik, mint a válságos, nyugtalan 1919-ben (77 drb.). De azután 1920-tól kezdve állandó emelkedést tapasztalhatunk az erdélyi könyvkiadás statisztikájában, s ez a grafikon évről-évre feljebb és feljebb ível. 1921-ben már majdnem 3-szor, 1925-ben pedig több mint 6-szor annyi könyv látott Erdélyben napvilágot, mint 1913-ban. Íme az első 8 év könyvkiadási táblázata:

	S z é p i r o d a l o m				Tud. és ismeret- terjesztő művek. Tankönyvek. Zene. Törvények. Egyéb.	Összesen
	Verses művek	Szin- művek	Szép- próza	Összesen		
1919	5	7	8	20	57	77
1920	10	5	26	41	69	110
1921	11	3	19	33	158	191
1922	22	12	29	63	232	295
1923	35	8	58	101	267	368
1924	47	8	71	126	313	439
1925	26	14	69	109	332	441
1926	32	18	60	110	306	416
Össz.	188	75	340	603	1734	2337

Az 1921—22-es nagy emelkedésben nagy része volt a rohamos tankönyv-kiadásnak, de vele párhuzamosan emelkedik a szépirodalmi munkák száma is. Legtöbb könyv elejétől végig Kolozsvárt jelent meg, az összes megjelent munkáknak majdnem 50 %-a s lassan következtek utána Nagyvárad (átlag 10%), Brassó (átlag 5.6%), Arad, Temesvár, Marosvásárhely, Szatmár, Székelyudvarhely, Dicsőszentmárton, Kézdivásárhely. De napvilágot látnak könyvek olyan vidékeken is, ahol azelőtt egy-

általán nem jelent meg könyv: Baróton, Désen; Lúgoston, Nagyenyeden, Székelykeresztúron, Sztánán, Tordán, Zilahon és másutt. Erdélyi szerzőktől jelent meg még könyv Berlinben, Budapesten, Debrecenben és Szegeden.

A statisztikai adatok külső dokumentumai kétségtelen tanuskodnak valami nagy belső erőről, de érdemes figyelmet szentelni arra a kiadói szervezkedésre, amely az adatok mögött rejtve marad. Ezen keresztül kiviláglik azután az az út is, hogy miként szerzi meg az író a közönséggel a kapcsolatot. Mint céloztunk már rá, kiadói vállalkozásokban nem volt hiány. De nagyrésze ezeknek is, mint a folyóiratoknak, rövid, tiszavirág életet élt. Egyrésze nem tudott igazi üzleti vállalkozássá lenni és így biztos támpont nélkül gyorsan kimúlt, másoknál hiányoztak a vezető egyéniségek, akik komoly irodalmi jelleget adtak volna a célkitűzésnek és ezért nem tudtak erős talajra építeni. 1919-től 26-ig közel félszáz irodalmi sorozatot lehetne megemlíteni, amelyeknek jórésze szépirodalmi jellegű volt, de szinte $\frac{3}{4}$ részük egy-két szám megjelenése után megszűnt. Olcsó és egészen alacsony igényekre számító vállalkozás volt a Temesvárt 1920 — 24 között működő Pán könyvtár. Megindítója és kiadója Brázay Emil temesvári író és újságíró. (Az ő szerkesztésében jelent meg a Toll c. társadalmi és szépirodalmi hetilap is.) A Pán könyvtárnak kevés irodalmi jelentősége volt. Elsősorban szórakoztató olvasmányokat óhajtott adni minden magasabb célkitűzés nélkül. Igen sok fordítás volt ebben a közel 20 füzetnyi sorozatban s valósággal ritkaságszámba ment, ha egy-egy erdélyi írótól is hozott valamit (pl. Berde Mária: Rina kincse, 1923). De nemcsak a Pán könyvtár, amely

színvonalban is lent járt, hanem a többi kiadói vállalkozások is egymásután mondtak csődöt, még gyorsabban, mint az első folyóirat próbálkozások. Az erdélyi irodalom létéről az anyaország előtt a Végvári versek után, — mely ugyan még önmagában erdélyi irodalomról nem tanúskodott, — nem is az Erdélyből kivitt könyvek tettek bizonyosságot, hanem a budapesti Athenaeum kiadásában 1924-ben megjelent 4 kötetes könyv, melyek egyszerre keltették föl az anyaország olvasótáborának tiszteletét, de ugyanakkor éles vita-cikkeit is: a Benedek Elek bevezetésével megjelent erdélyi novellisták gyűjteménye, az Erdélyi történetek, Áprily Lajos lantológikus kötete: a Versek, Berde Mária: Haláltánc c. regénye és Tabéry Géza: Szarvasbiká-já. Kisebb publicitással, de ugyanilyen jellegű hatást ért el ugyanebben az évben a berlini Vogenreiter cég kiadásában megjelent két erdélyi kiadvány, egy gyűjteményes novellás kötet: Erdély lelke, mely 11 írótól szólaltat meg Benedek Elektől Kacsó Sándorig és egy lírai antológia: Erdélyi költők címmel.

Volt azonban erdélyi kiadóvállalat, amely általános kulturális célzattal szolgált az erdélyi szellemet. Antalffy Endre és Osvát Kálmán kezdeményezésére Marosvásárhelyről indult ki a Klasszikus olvasmányok tárának gondolata. Ady, Arany, Berzsenyi, Madách, Szechenyi, Petőfi, Vörösmarty munkáiból terveztek kiadást, de ez a nagy kulturális célzatú vállalkozás a Toldinak és Toldi szerelmének kiadásával megakadt. Ahogy a folyóiratok kialakulásának korából egyetlen irodalmi lap, a Pásztortűz és egy néplap, a Magyar Nép tudott fennmaradni, hasonlóképp egy kiadóvállalat maradt életben az első évekből. Az a vál-

latat, amelynek kiadásában jelent meg a Pásztortűz és a Magyar Nép is, a Minerva R. T. Két próbálkozás volt még, amelyek az élő irodalom szervezetébe igyekeztek kapcsolódni s amelyek az erdélyi könyv sajátos helyzetének tudatosodásával 1924-ben megalakult Erdélyi Szépművéses Céh előtt, ha rövid időre is, de állandó jelleget képviseltek: a Haladás és a Kaláka. Az elsőt Benedek Elek és Szentimrei Jenő alapította, mely közel egy évig tartotta kezében ;az erdélyi irodalom sorsát, az utóbbinak létrejötte szoros kapcsolatban van a Magyar Néppárt megalakulásával. A Magyar Néppárt kulturális célokat is tűzött maga elé. A földművelő nép számára néplapot akart kiadni, amelyet az akkor alakult Magyar Szövetség nem tartott sürgősnek. Erre alapította Kós Károly, Paál Árpád, Zágoni István, Nyirő József és Szentimrei Jenő a Kaláka társaságot. Az ő kiadásukban jelent meg a Vasárnap c. néplap és az erdélyi literatúrának nem egy alkotása. A konzervatív körök néplapjának, a Magyar Nép-nek kiadója a Minerva R. T. az a kiadóvállalat, amely kezdettől fogva határozott anyagi alapokon nyugodva, mint folyóiratok kiadója (Pásztortűz, Magyar Nép, Erdélyi Irodalmi Szemle), de mint könyvkiadó is állandó jelentőségű munkát végzett Erdélyben. A Minerva R. T. kiadásában jelenik meg a nagy kulturmunkát végző Magyar Nép könyvtára (Gyallay Domokos és Petres Kálmán szerk.), a tudományos és ismeretterjesztő Minerva könyvtár, melyet Tavaszgy Sándor és Rass Károly szerkeszt, Rajka László és Imre Lajos szerkesztésében a Magyar Ifjúság Könyvtára, mely az ifjúság nevelője óhajtott lenni és végül a szépirodalmat szolgáló Pásztortűz könyvtár György Lajos irányítása alatt.

A Minerva R. T. szépirodalmi könyvkiadásai időrendben már az Erdélyi Szépmíves Céh megalakulása (1924) utánra esnek (a Pásztortűz könyvtár első kötete Gulácsy Irén: Ferge-
teg, 1925-ben jelent meg), de szellemileg még ugyanazt a jelleget képviseli, mint a meginduló Pásztortűz. Ezeket a kiadványokat még az újraébredt transzilvánizmus hozta létre, mint az Erdélyi Szépmíves Céht, bár munkatársainak jórésze vallotta az erdélyiséget. Ez a kiadványsorozat nem csak az erdélyi irodalom érdekeit kívánta szolgálni, hanem mint régi gyökérből kinőtt üzleti vállalkozás, részben az oszthatatlan magyar irodalom elvét vallva, másrészt üzleti okokból, kiadott az anyaország íróitól is, mégpedig nem is a javából, sőt közepes külföldi írókat is. A kiadványok összeválogatása mögött a Pásztortűz családias, tisztességes szemlélete állt. Ezek a kiadványok jórészt már akkor láttak napvilágot, midőn a Pásztortűz megszűnt a harcok irodalom orgánuma lenni. Valóban áll az, mint emlegetik,³⁹ hogy ez a folyóirat »a maga folytonos életét annyi különböző fázisnak köszöni, hogy mostani megmaradt alakját új folyóiratnak lehet tekinteni. Mai alakjában azonban hivatásának éppen legnemesebb részét veszítette el: az élő erdélyi irodalommal szemben való hivatását«. S ezek a könyvkiadványok már ennek az új folyóiratnak szellemi kisugárzásaiként jöttek létre. De egyet nem lehet megtagadni a Minerva R. T.-től: ha kvalitatíve nem is juthatott vezérszerephez, mennyiségben jelentős értéket képviselt. A tudományos és kulturális célzatú munkákat is beleszámítva, a

³⁹ Kovács L.: »Erdélyi Helikon«, az Erdélyi Helikon antológiája Kvr. 1927. 1. k. 17. old.

könyvkiadók statisztikája szerint nála jelent meg a legtöbb kiadvány Erdélyben.

Az első és máig szinte egyetlen életképes s mondhatjuk, hogy az erdélyi könyv sajátos helyzetének tudatában élő kiadóvállalat 1924-ben alakult, az Erdélyi Szépmíves Céh. Ugyanabban az évben, midőn az Athenaeum kiadásában megjelent 4 erdélyi könyv és a Berlinben kiadott 2 gyűjteményes kötet a csonkorszag nagyközönségének figyelmét az erdélyi magyar szellem felé irányította és a XIX. század eleje óta először vették észre ismét Magyarország magyarjai, hogy Erdély nemcsak földrajzi meghatározás, hanem valami sajátos szellemi terület is. Az Erdélyi Szépmíves Céh ezt a sajátosan kialakult Budapesttől decentralizálódott irodalmat óhajtotta szolgálni. Azok, akik alapították (Kós Károly, Kádár Imre, Ligeti Ernő, Nyirő József, Paál Árpád, és Zágoni István) még annakidején az u.n. balszárnyat képviselték odaát, már tudatában voltak a magyarság új helyzetével, az erdélyi író sajátos mibenlétével, mondjuk összegezve: a transzilvánizmus minden összetevőjével. Már nem szövögettek régi ábrándokat, hanem a magyarság jelenlegi helyzetében igyekeztek a legteljesebb munkát végezni. Nem beszéltek a magyar szellem oszthatatlanságáról, nem emlegettek »irodalmi szkizmat«, de igenis a határok következtében megosztott magyar szellemiségnek minél teljesebb kiélési lehetőséget akartak nyújtani. — Az előző erdélyi vállalkozások, akár folyóirat volt az, akár könyvsorozat, kevés kivétellel egyedül az íróért volt csupán, a közönség lassan ébredt az írókra, a publikumot valósággal nevelni kellett az erdélyi irodalomra. Ennek a közönség-nevelésnek voltak áldozatai: saját megszervezetlenségük

mellett az egymásután alakuló és ép oly hamar bukó folyóiratok és ennek a közönségnevelésnek útját egyengették az előadókörutak és irodalmi estélyek. Az Erdélyi Szépmíves Céh már abban a szerencsés helyzetben volt, hogy programadáskor legalább is már némileg elosztatott közönyre talált, mikor propagatív cikkeit közzé tette, zászlóbontásuk már visszhangra talált. A sorozatot egy amatőr és egy olcsóbb kiadványsorozatban óhajtották sajtó alá rendezni, évenként 10—12 kötetben.

A következő év elején már meg is jelent a Szépmíves Céh első kötete: Gulácsy Iréntől a Hamueső. Ezzel a vállalkozással lesz az erdélyi könyveknek külső formájában is komoly jellege és az addig jórészt szerény kiállításban, megjelent verses és novella kötetek mellé nagy lendülettel felsorakozik a regény.

Az írók érdekeit szolgálta ez a vállalkozás is, mint mint az előző próbálkozó kísérletek, de az írók érdekeiért be tudta már kapcsolni a közönséget is, és így valóban az írók érdekeit szolgálta. Biztosított a tehetségek számára olyan középpontot, mely anyagilag is támaszt nyújtott és viszont a publikum számára olyan munkákat nyújtott, melyek minden szempontból komoly irodalmiságról tanuskodtak. Az Erdélyi Szépmíves Céh nagyszerű megszervezettsége ellenére sem volt képes egyedül az erdélyi olvasókból fenntartani magát. Az erdélyi írókért jött létre, de az ottani magyarság⁴⁰ egyedül nem tudta az írókat fenntartani. Az Erdélyi Szépmíves Céh előfizetőinek jelentős hányada az anyaországból regrutálódott.

⁴⁰ Sajnos, elsősorban csak az arisztokráciát szervezték be.

Más kiadók is működtek továbbra is Erdélyben, de a legjelentősebb szerv most már ez a vállalkozás maradt. Egyéb itteni kiadók mellett több budapesti cég is adott ki és vitt sikerre erdélyi alkotásokat, de időről-időre az erdélyi könyv valahogy összenőtt a Szépmíves Céh-vei, sőt mikor az anyaország érdeklődése az erdélyi írók irányában tetőfokra hágott, a legnagyobb sikert elért művek másodkiadásának jogát is megvette tőlük a pesti Athenaeum. Ez a szerződés 1932-ig megszakítás nélkül fennállt.

A többi kiadók között az Erdélyi Könyvbarátok Társaságá-t illeti a legnagyobb becsület, melyet Révész Béla marosvásárhelyi literátus könyvkereskedő szervezett meg 1925-ben. Morvay Zoltán szerkesztette a sorozatot, aki nagy hozzáértéssel válogatta ki a munkákat és igen nagy példányszámban (5000) hozta nyilvánosságra nyolc erdélyi író munkáját (Berde Mária: Szent szégyen, Molter Károly: Majdnem hősök, Szentimrei: Városunk és más elbeszélések, Gulácsy: Ragyogó Kovács István, Gyallay: Rég volt, igaz volt . . . stb.)

Csupán utalni lehet még néhány sorozatra, amelyek a maguk kisebb keretei között is hozzájárultak az erdélyi könyv kulturájához, melyek közül ép úgy, mint a folyóiratoknak, jelentős szerepet vettek ki az egyházak is, sőt legnagyobb részük az egyházak kiadásában megjelenő folyóiratokkal van kapcsolatban: Vasárnap Könyvtára (Arad), az Erdélyi Tudósító Könyvtára (Brassó), a Katholikus világ könyvei, az Ünnepnepok Könyvtára, az Ut Könyvtára (Kolozsvár). Rögtön az impérium változás után az erőteljesen szervezkedő cionista mozgalom lapján kívül (Uj Kelet), szépirodalmi kiadványokat is rendez sajtó alá

(Héber Regényíró és a Kadima Könyvtár Kvr.) melyek a mozgalom egyéb megnyilatkozásai mellett szépirodalmilag egyengetik a törekvés útját. A gyermekek igényeiről két sorozat gondoskodik: a Cimborá Könyvtár (Szatmár) és az Én Könyvtáram (Nagyvárad).

Az Erdélyi Szépmíves Céh megalakulása már határozott irányt mutat az írók szabad munkaközössége, az Erdélyi Helikon felé. Amit az erdélyi könyv érdekében a Céh kezdeményezett, a Helikon kiterjesztette az írók, az irodalom és az egész erdélyi kultúra közös érdekeire. — Kemény János br. 1926. július 15—18-ig marosvécsi kastélyában 27 író látott vendégül: Áprily, Bánffy, Bartalis, Bárd Oszkár, Berde Mária, Endre Károly, Gulácsy Irén, Gyallay, Hunyadi Sándor, Kacsó, Kádár Imre, Kós, Kovács Dezső, Kuncz Aladár, Ligeti, Makkai, Molter, Nagy Dániel, Nyirő, Olosz, Reményik, Sipos Domokos, Szentimrei, Szombati Szabó, Tabéry, Tamási és Tompa. Ez a 27 író kiegészülve a házigazdával, képezte az Erdélyi Helikon első tagjait, amely aztán időről-időre bővült. Ebben a közös célért harcoló írói heterogenitásban képviselve volt Erdély minden jelentős írója. Ez a sok színből összeválogatott írói találkozó méltán engedte remélni, hogy éppen a heterogenitás révén megoldódnak majd mindennemű irodalmi problémák s hogy a kicsiny erdélyi magyarság sok irodalmi frontja megfogja találni a közös irányelveket. — Már az első összejövetel jelentős célkitűzésekkel zárult. Programul tűzték ki, hogy a magyarság vezetőinek munkája kulturális területre kell, hogy tevődjék. Követelték az egységes kritikai szellemet, a sivár, tömjénező álkritika ellenében. Elvül tűzték ki a román, szász és magyar kultúrák köl-

csönös megismerését és megismertetését. Egyeséges programul tűzte zászlójára a Helikon, az írók és az irodalom egyéni érdekein felül: kutúrát adni az erdélyi magyarság minden rétegének. — A marosvécsi találkozón ezekre a közös szempontokra találtak az azelőtt különböző formák között harcoló írók s így megtalálták a Helikonban azt az alapformát, amelyben a maguk egyéni és a magyarság közösségi érdekeit a legbiztosabban érhetik el. Ez az írói tömörülés mintegy parlamentáris szerv lett, melyben megvitatás alá kerültek a legkülönbélebb világnézeti szempontból felvetett kérdések. A maga sokszínűségében első tényszerű megvalósulása volt a Helikon az új impérium alatt annak a történeti liberalizmusnak, amelyet Erdély históriájában minden történész oly jellemzőnek talált. Minden világnézeti, felekezeti és művészeti elv egységesen óhajtotta itt keresztülvinni mindazokat, amelyek minden világnézeti, felekezeti és művészeti célkitűzésen felül mindnyájuknak örök szempontja: az irodalom, közelebbről az erdélyi irodalom.

Mit tudott ezekből elérni a Helikon a fejlődés folyamán? Mik voltak azok az; eredmények, amelyek az Erdélyi Helikon nagy becsületét kiérdemeltették? Mindenek előtt szoros kapcsolatot teremtett az Erdélyi Szépmíves Céh-vel és így közös lobogó alatt sokkal határozottabban egyengethette mindkettő a maga célkitűzéseit. Az 1928-as harmadik marosvécsi találkozó beszámolójából kitűnik, hogy az Erdélyi Szépmíves Céh olvasótábora folyvást szaporodik mind Erdélyben, mind az anyaországban. Ennek az érdeklődésnek volt visszhangja, hogy 1929-ben a budapesti Athenaeum vállalkozott a sikeres Céh könyvek másodkiadá-

sára. 1928-ban határozták el, hogy a Szépmíves Céh útján a magyar irodalom klasszikusait olcsó és népszerű kiadásokban adják az ifjúság és a nép kezébe. Ez a nagyszerű terv hosszú ideig késett és csak mostanában jelent meg az első klasszikus kiadvány, Arany halálának ötvenedik évfordulója alkalmával: a költő balladáit. Ez a kiadvány a Helikon szokásos kiállításában az Arany év legméltóbb dokumentuma lett. A Szépmíves Céh életképességének igazi bizonyítéka az az anyagi erő, amely az írók honorálásában megnyilvánult. A közönség évről-évre fokozódó érdeklődése olyan biztos megalapozottságot adott a Szépmíves Céh-nek, hogy annyi tiszteletdíjat adhattott az íróknak, melyre üzleti alapokon nyugvó kiadvállalatok is alig képesek. Kós Károly a Céh igazgatója (1929. évi beszámoló) mondja, hogy a megalakulástól 1929-ig félmillió lelt adtak ki szerzői tiszteletdíjképpen. Írói értékek honorálásában kivette részét maga a Helikon is. Kemény János és felesége irodalmi alkotások jutalmazására 30 ezer leies díjat írt ki, melyet 1927-ben ítéltek oda legelőször. Tabéry javaslatára Makkai Sándor nagy visszhangra talált Ady könyvének adták a jutalmat, de az összeget Makkai elhárította magától és a nagybeteg Tessitori Nórának ajánlotta fel. 1928-ban Kós Károly és Tamási Áron kapták a jutalmat. Ezeken kívül a többi célkitűzéseit is hűségesen ápolta a Helikon. Értékes eredményeket ért el a román- és szászszággal való kultúrkapcsolatok ápolása terén is. 1928-ban a brassói Klingsor folyóirat szász íróinak képviselőjében megjelent Marosvécsen Róbert Maurer. Az erdélyi népek kultúrkapcsolatait szolgálta részben az Erdélyi Helikon címmel 1928-ban alapított folyóiratjuk is, mely állán-

dóan figyelemmel kísérte a román és szász irodalmi megmozdulásokat, de tervbe vették egy németnyelvű erdélyi magyar lírai antológia és ugyanakkor egy magyar nyelvű szász antológia kiadását is. 1929-ben Heinrich Zilich, a Klingsor szerkesztője ment el megbeszélni a magyar—szász kultúrközeledés módozatait. 1932-ben az Erdélyi Helikon folyóirat kiadásában román népballadák, dallok és románcok jelentek meg (A havas balladáit) Kádár Imre fordításában. 1933-ban pedig a Szépmíves Céh hozza ki Adolf Meschendörfer szász író külföldön is nagy sikert ért regényét, a Corona-t.

Általános kultúrális téren is erős hatóerővel dolgozott a Helikon. Működésüknek harmadik évében megbízást adtak Áprily Lajosnak és Kuncz Aladárnak egy népies irányú lírai és prózai antológia szerkesztésére, melyet a Magyar Nép Könyvtárában terveztek megjelentetni. Felismerve azt a veszélyt, amely a román középiskolák magyar nyelvi és irodalmi oktatását fenyegeti (az utóbbi időben már csak heti három órában tanítják a magyart), 1929-től kezdve középiskolát végzettek számára magyar irodalomtörténeti versenyt írtak ki. Szinte magyar irodalmi érettségi vizsga jellege akart lenni ennek a versenynek, tekintve, hogy a román iskolákban nem érettségi tárgy a magyar. Az első verseny igen szomorú eredménnyel végződött. Kb. 1000 középiskolát végzett magyar ifjú közül, nagy propaganda és komoly díjazások ellenére mindössze négyen jelentkeztek és e négy is csak alig tudott megfelelni a legminimálisabb követelményeknek. Ennek a szomorú eredménynek kétségtelenül a román iskolák tanterve az elsődleges oka. Míg a román és francia irodalom az erősen megne-

zített baccalaureatuson kötelező tárgy, elsősorban azzal foglalkoznak a diákok, addig a nem baccalaureatusi magyar irodalomból csak mellékesen készülnek. De az Erdélyi Helikon munkájának itt is volt eredménye. A második irodalomtörténeti versenyre már olyan sokan jelentkeztek, hogy négy erdélyi iskolavárosban kellett megrendezni a versenyt. A pályamunkák teljesítménye határozottan meglepte a bíráló - bizottság (Gyallay, Kovács Dezső és Kuncz Aladár) tagjait. Kilenc diák munkáját tartották jutalmazásra méltónak. Az eredmény annyiból is érdekes, mert a kétezer leies második díj nyertese egy Ady ivadék, egy Marosvásárhelyen végzett diák, Ady József volt. A 10 ezer leies első díjat Venczel József, a csíkszeredai kath. gimn. volt növendéke kapta.

Beszélhetnénk még több apró dokumentatív eredményről is, mint pl. a Marosvásárhelyt minden évben megrendezett Helikon Liceum, melynek előadásai az irodalmi műveltség, a tényleges könyvfogyasztás emelését szolgálták. Tervbe vették az irodalmi társaságok korszerű felélesztését és olyan lépéseket is tettek, amelyek már az írók szociális érdekeit igyekeztek szolgálni. Elhatározták, hogy a marosvásárhelyi szanatóriumban egy ágy írók, művészek, vagy azok családtagjai számára tartassák fenn.

De mindezek csak külső, szórványos eredményei a munkának. Az, amit a Helikon önmagában beteljesített, felette áll ezeknek a dolgoknak. Létrehozott egy szabad írói csoportot, amely valódi erdélyi szellemben az erdélyi irodalom közös céljáért olyan munkát tudott végezni, amihez hasonlóra az erdélyi literatura azelőtti apró csoportjai aligha lettek volna

képesek. Az erdélyi magyar irodalom, az erdélyi magyar kultúra érdekéért egységfrontot talált itt minden nézet, minden felfogás. Idézzük itt egy u. n. baloldali erdélyi író, Kádár Imre szavait:⁴¹ »Egy régi, örökúj gondolat eleven élete lett a Helikon. Azt jelenti, hogy megszabadultunk egy agyrémtől: Mintha a nemzeti kultúra függvénye volna akármilyen erőhatalomnak.« A Helikon megszületésével lezárult az erdélyi irodalom harcoss útkeresése.

Az Erdélyi Helikon megvalósított szinte minden célkitűzést, amit maga elé állított, csak egyet nem bírt keresztülvinni, ami függvénye éppen szintetizáló szervezetének: egészséges kritikai szellemet. Folyóirata, az Erdélyi Helikon magas színvonalon mozgott, kiváló írások jelentek meg benne, de mert írói a Helikon írói voltak, a kritika sem lehetett más, mint a Helikonnak való szolgálat, a Helikonban tömörült írók egymásiránti baráti kézszerítése. Nagyszerű elemző tanulmányok gyakran jöttek az Erdélyi Helikonban, hisz kiváló esztéta nem is egy volt Erdélyben, de éles, erőteljes bírálat annál kevesebb. Mivel a Helikon magába tömörített minden írói értéket, ellenlap sem fejlődhetett ki. Kezdetben még a Pásztor-tűz is támadta ugyan a Helikont (György Lajos és mások), de lassan elhalkult ennek a lapnak szava is, az irodalmi életbe ezután nem szólt kritikailag bele. Maradt egyedül a Korunk, melyben, bár igen képzett szociológia tanulmányok jelentek meg, kritikai támadásaiban csak elvi szempontokig jutott el.

Cikkei inkább irodalompolitikai, mint kritikai jellegűek voltak. A Helikon írói közül

⁴¹ »A negyedik marosvécsi találkozó«, Erdélyi Helikon 1929.

alig hallottunk valakitől erősebb kritikai hangot. Már majdnem napjainkban hangzott csak fel egy erőteljes vitasorozat, melynek vezére Tamási Áron volt, de ő maga nem született kritikus és abban az időben, mikor vétót emelt iegy és más irodalmi vadhajtás ellen, már egy ifjú generáció bontotta szárnyát s ez a nemzedék új utakat keresve, különben sem tudott bekapcsolódni a számára akadémisztikusnak tetsző Helikon útjába.